

บทความวิจัย

แนวทางการจัดทำความตกลงการค้าเสรี (เอฟทีเอ) เพื่อนำไทยสู่การเป็นศูนย์กลางการค้าและการลงทุนในภูมิภาค

Guidelines for conducting a Free Trade Agreement (FTA) to lead Thailand becoming a regional trade and investment hub in the region

อรมน ทรัพย์ทวีธรรม
กรมเจรจาการค้าระหว่างประเทศ
563 ถ.นนทบุรี ต.บางกระสอ อ.เมือง จ.นนทบุรี 11000

Auramon Supthaweethum
Department of Trade Negotiations
563 Nonthaburi 1 Rd., Amphur Muang, Nonthaburi 11000
E-mail: auramon.dip@gmail.com

วันที่รับบทความ : 1 กรกฎาคม 2565
วันที่แก้ไขบทความ : 20 กรกฎาคม 2565
วันที่ตอบรับบทความ : 15 สิงหาคม 2565

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความตกลงเอฟทีเอในบริบทโลกใหม่ โดยเฉพาะเอฟทีเอที่ประเทศพัฒนาแล้วทำกับประเทศคู่ค้าในอาเซียน เปรียบเทียบกับมาตรฐานระหว่างประเทศ หลักการค้าระหว่างประเทศ ก่อนจะทำการวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และความท้าทายของไทย ประโยชน์ และผลกระทบที่ไทยจะได้รับ ตลอดจนความเห็นท่าทีของผู้เกี่ยวข้องของไทย ต่อการจัดทำความเอฟทีเอในบริบทโลกใหม่ และนำเสนอแนวทางในการจัดทำเอฟทีเอฉบับใหม่ ๆ ของไทย เพื่อที่จะนำไทยสู่การเป็นศูนย์กลางการค้าและการลงทุนในภูมิภาคตามที่กำหนดไว้ในยุทธศาสตร์ชาติ โดยในการวิจัยจะเก็บรวบรวมข้อมูลปฐมภูมิจากการสัมภาษณ์ผู้มีส่วนได้เสียที่เกี่ยวข้องของไทยทั้งจากภาครัฐ เอกชน นักวิชาการ เกษตรกร และภาคประชาสังคม และเก็บรวบรวมข้อมูลทุติยภูมิจากการศึกษาวรรณกรรม เอกสารรายงาน การเข้าร่วมประชุมการค้าระหว่างประเทศในเวทีต่าง ๆ ตลอดจนข้อมูลจากโครงการศึกษาความเป็นไปได้ในการจัดทำเอฟทีเอ รวมทั้งประโยชน์ผลกระทบจากการจัดทำเอฟทีเอภายใต้กรอบต่าง ๆ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง นำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์ เปรียบเทียบประกอบกับแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้ได้มาซึ่งแนวทางการจัดทำเอฟทีเอ เพื่อนำไทยสู่การเป็นศูนย์กลางการค้าการลงทุนในภูมิภาค

ผลการวิจัยพบว่า เอฟทีเอเป็นหนึ่งในปัจจัยสำคัญที่จะช่วยนำไทยไปสู่การเป็นศูนย์กลางการค้าการลงทุนในภูมิภาคตามเป้าหมายที่ยุทธศาสตร์ชาติกำหนด เนื่องจากจะช่วยเพิ่มความน่าสนใจของไทยในการดึงดูดการลงทุนจากต่างชาติ โดยเฉพาะในเรื่องการสร้างแต้มต่อทางภาษี การลดอุปสรรคทางการค้าที่มิใช่ภาษี รวมถึงการค้าบริการและการลงทุนในตลาดคู่เอฟทีเอ ตลอดจนการเชื่อมโยงการผลิตสินค้าและบริการของไทยเข้ากับห่วงโซ่มูลค่าโลก โดยการจัดทำเอฟทีเอในบริบทโลกใหม่ จะเป็นเอฟทีเอที่มีมาตรฐานสูงและมีระดับการเปิดเสรีที่มากขึ้น รวมถึงการกำหนดกฎเกณฑ์ทางการค้าที่มีมาตรฐานสูงกว่าความตกลงในองค์การการค้าโลก และครอบคลุมประเด็นต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการค้าในทุกมิติ เช่น การเปิดเสรีการค้าสินค้า การเปิดเสรีการค้าบริการและการลงทุน การคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญา การจัดซื้อจัดจ้างโดยรัฐ การแข่งขันทางการค้า การคุ้มครองสิทธิแรงงาน การคุ้มครองสิ่งแวดล้อม รัฐวิสาหกิจพาณิชย์อิเล็กทรอนิกส์ เป็นต้น ซึ่งข้อจำกัดของไทย ได้แก่ ความพร้อมของภาครัฐ การปรับตัวของภาคเอกชนความแตกต่างของระดับการพัฒนาของภาคเอกชนไทย ตลอดจนทัศนคติที่ไม่พร้อมต่อการเปลี่ยนแปลง และปฏิเสธที่จะปรับตัวไปในแนวทางเดียวกันกับกระแสโลกที่เปลี่ยนแปลงไป

ดังนั้น ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายจากงานวิจัยชิ้นนี้ได้แก่ การกำหนดแผนยุทธศาสตร์ทั้งเชิงรุกและเชิงรับ ในการเจรจาจัดทำเอฟทีเอฉบับใหม่ ๆ ของไทย การปรับการปรับปรุงแก้ไขกฎหมายให้ทันสมัย สอดคล้องกับกฎเกณฑ์การค้าโลกและเป็นไปในแนวทางปกป้อง เอื้อประโยชน์ให้กับธุรกิจไทยอย่างเหมาะสม ตลอดจนการวางแผนพัฒนาทรัพยากรบุคคลให้มีประสิทธิภาพ ด้วยการเสริมสร้างความรู้และทักษะที่จำเป็นต่อการพัฒนาประเทศในอนาคต นอกจากนี้ มีข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการได้แก่ การศึกษาผลประโยชน์และประเมินผลกระทบของการจัดทำเอฟทีเอในบริบทโลกใหม่อย่างรอบคอบและรัดกุม โดยมีการบูรณาการทำงานร่วมกันจากทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้ได้มาซึ่งท่าทีและบทสรุปที่เหมาะสมกับประเทศไทยก่อนการพิจารณาตัดสินใจให้ไทยเข้าสู่การเจรจาจัดทำเอฟทีเอในบริบทโลกใหม่ รวมทั้งการดำเนินการเพื่อเตรียมความพร้อม สร้างความตระหนักรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับเอฟทีเอให้กับผู้มีส่วนได้เสียในการปรับตัวรองรับเอฟทีเอที่จะเกิดขึ้นเพิ่มเติมในอนาคต

คำสำคัญ : การค้าเสรี (เอฟทีเอ), ศูนย์กลางการค้าการลงทุน, การค้าระหว่างประเทศ

Abstract

This research is aiming to study the Free Trade Agreement (FTA) in the new global context especially the FTA that the developed countries signed with ASEAN countries and comparing this new pattern of FTA with internationalstandard and international trade principles. The research also analyzes Thailand's strengths, weaknesses, opportunities, and threats as well as seeking opinions and views of related stakeholders if Thailand conduct this new pattern FTA and will propose the guidelines for conducting new pattern FTA with a view to leading Thailand to be a regional trade and investment hub as stipulated in Thailand's National Strategy. The research is conducted bygathering primary information from interviewing various stakeholders namely, public sector, private sector, academics, farmers, and civil society. The secondary information is gatheredfrom reviewing of literature, documents, reports, feasibility studies on positive and negative impacts of conducting existing FTA as well as experiences from attending the international trade meeting. The information is analyzed and compared with international trade theories and principles in order to formulate the guidelinesfor conducting a Free Trade Agreement to lead Thailand to be a regional trade and investment hub in the region.

The research found that FTA is one of the important factors to lead Thailand to be a regional trade and investment hub in the region as stipulated in Thailand's National Strategy as it would increase foreign direct investment attractiveness in particular, as a result of tariff preferences from reducing tariffs and non-tariff obstacles and liberalization of trade in services and investment with FTA partners. Moreover, it will connect goods and services from Thailand with global value chain. The new pattern FTA will have a high standard as well as higher level of trade liberalization and stricter trade regulations beyond the WTO agreement. The FTA in the new global context would include new areas related to trade in all dimensions, for instance, liberalization of trade in goods, services and investment, intellectual property, government procurement, competition, labor rights protection, environmental protection, state-owned enterprise, e-Commerce, where Thailand may have some reserve and limitations with respond to the readiness of the government and private sector as well as the attitude to adopt to the changing global environment.

Therefore, this research provides policy recommendations which include formulating proactive and passive strategy for conducting the future FTA of Thailand, revising related laws and regulations in order to comply with the international trade regime to appropriately facilitate the Thai businesses, as well as developing efficient human resources by enhancing necessary knowledge and skills for national development. In addition, the research also provides practical recommendation to conduct studies on positive and negative impact of new pattern FTA to Thailand prior to starting the negotiation as well as raising awareness and creating undertaking with relevant stakeholders.

Keywords: Free Trade Agreement (FTA), trade and investment hub, International Trade

บทนำ

ยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี ด้านความมั่นคง มีเป้าหมายด้านหนึ่งให้ประเทศไทยมีบทบาทด้านความมั่นคงเป็นที่ชื่นชมและได้รับการยอมรับโดยประชาคมระหว่างประเทศ ซึ่งในแผนแม่บทภายใต้ยุทธศาสตร์ชาติด้านความมั่นคง ประเด็นการต่างประเทศ ได้กำหนดให้ไทยมีความพร้อมและมีบทบาทเชิงรุกอย่างสร้างสรรค์เพื่อเป็นผู้เล่นสำคัญในเวทีโลก และมีความร่วมมือกับนานาชาติในลักษณะที่จะเกื้อหนุนต่อความก้าวหน้าในทุกๆ ด้านของไทยโดยในแผนย่อยด้านความร่วมมือด้านเศรษฐกิจและความร่วมมือเพื่อการพัฒนาระหว่างประเทศ มีเป้าหมายให้ประเทศไทยเป็นหนึ่งในศูนย์กลางทางการค้า การลงทุน การบริการและความเชื่อมโยงในภูมิภาคเอเชีย ซึ่งปัจจัยแห่งความสำเร็จสามารถดำเนินการ โดยผ่านการเร่งเจรจาจัดทำความตกลงการค้าเสรี (Free Trade Agreement : FTA-เอฟทีเอ) ซึ่งจะช่วยลดและยกเลิกอุปสรรคทางการค้า อำนวยความสะดวกด้านการค้าและการลงทุนระหว่างประเทศยกระดับความน่าสนใจทางเศรษฐกิจของไทย ตลอดจนดึงดูดการย้ายฐานการผลิตและลงทุนเข้าสู่ประเทศไทย

ปัจจุบัน แม้ไทยจะมีการจัดทำเอฟทีเอแล้ว 14 ฉบับกับ 18 ประเทศ ได้แก่ อาเซียน จีน ญี่ปุ่น เกาหลีใต้ อินเดีย ออสเตรเลีย นิวซีแลนด์ เปรู ชิลี และฮ่องกง แต่มูลค่าการค้าของไทยกับประเทศที่ไทยมีเอฟทีเอด้วย 18 ประเทศคิดเป็นสัดส่วนเพียงร้อยละ 64 ของการค้าไทยกับโลก ซึ่งยังถือว่าต่ำเมื่อเปรียบเทียบกับสมาชิกอาเซียน เช่น สิงคโปร์และเวียดนาม เป็นต้น ที่มีการจัดทำเอฟทีเอหลายฉบับกับหลายประเทศมากกว่าไทย และมีสัดส่วนการค้ากับประเทศคู่เอฟทีเอสูงกว่าร้อยละ 70 ของการค้ากับโลก

ดังนั้น เพื่อขับเคลื่อนและเดินหน้าประเทศไทยให้ไปสู่เป้าหมายการเป็นหนึ่งในศูนย์กลางการค้า การลงทุน การบริการ และความเชื่อมโยงในภูมิภาคเอเชีย ตามแผนแม่บทยุทธศาสตร์ชาติที่วางไว้ จำเป็นต้องเพิ่มการจัดทำเอฟทีเอฉบับใหม่ ๆ กับประเทศคู่ค้าที่ไทยยังไม่เคยมีเอฟทีเอด้วย โดยเฉพาะคู่ค้าสำคัญ เช่น สหภาพยุโรป สมาคมการค้าเสรีแห่งยุโรป (หรือเอฟต้า ประกอบด้วย สวิตเซอร์แลนด์ นอร์เวย์ ลิกเตนสไตน์ และไอซ์แลนด์) สหราชอาณาจักร และแคนาดา เป็นต้น เพื่อช่วยเปิดตลาด ลดและยกเลิกอุปสรรคทางการค้า ตลอดจนอำนวยความสะดวกทางการค้าระหว่างไทยกับประเทศคู่เอฟทีเอ

อย่างไรก็ดี การจัดทำเอฟทีเอฉบับใหม่ ๆ กับประเทศที่ไทยไม่เคยมีเอฟทีเอด้วยโดยเฉพาะกับประเทศพัฒนาแล้ว เป็นเรื่องที่มีความท้าทาย เนื่องจากประเทศเหล่านี้จะผลักดันให้ไทยต้องรวมประเด็นใหม่ ๆ ซึ่งอาจจะไม่เกี่ยวข้องกับการค้าโดยตรงเช่น แรงงาน สิ่งแวดล้อม การจัดซื้อจัดจ้างโดยรัฐ การคุ้มครองพันธุ์พืชใหม่ การยกระดับการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญา ความโปร่งใสและการบริหารจัดการที่ดี และสิทธิมนุษยชน เป็นต้น ไว้ในการจัดทำเอฟทีเอด้วย โดยบางเรื่องอาจเป็นประเด็นที่ไทยยังไม่มีความพร้อม และกังวลว่าจะได้รับผลกระทบในทางลบ จึงจำเป็นที่ต้องวิเคราะห์ประโยชน์ และผลกระทบต่อไทยอย่างรอบคอบและรอบด้าน เพื่อเสนอแนวทางการจัดทำเอฟทีเอเพื่อนำไทยสู่การเป็นศูนย์กลางการค้าการลงทุนในภูมิภาค

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาเอฟทีเอในบริบทโลกใหม่ โดยเฉพาะเอฟทีเอที่ประเทศพัฒนาแล้ว ทำกับประเทศคู่ค้าในอาเซียน รวมทั้งเปรียบเทียบเอฟทีเอดังกล่าวกับมาตรฐานระหว่างประเทศ และหลักการค้าระหว่างประเทศ

2. เพื่อศึกษา วิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และความท้าทายของไทย ประโยชน์ และผลกระทบที่ไทยจะได้รับ ตลอดจนความเห็น/ท่าทีของผู้เกี่ยวข้องของไทยต่อการจัดทำเอฟทีเอ ของไทยในบริบทโลกใหม่

3. เพื่อเสนอแนวทางในการจัดทำเอฟทีเอฉบับใหม่ ๆ ของไทยในบริบทโลกยุคใหม่ที่จะนำไทยสู่การเป็นศูนย์กลางการค้าและการลงทุนในภูมิภาค

ขอบเขตการวิจัย

1. ขอบเขตด้านเนื้อหา

1.1 การวิจัยนี้จะเน้นการศึกษาวิเคราะห์เอฟทีเอที่ประเทศพัฒนาแล้ว ได้แก่ สหภาพยุโรป สมาคมการค้าเสรีแห่งยุโรป (เอฟต้า) สหราชอาณาจักร และแคนาดา ทำกับประเทศสมาชิกอาเซียนในปัจจุบัน ซึ่งถือเป็นรูปแบบการจัดทำเอฟทีเอในบริบทโลกใหม่ ที่ครอบคลุมประเด็นเจรจาใหม่ ๆ เช่น ทรัพย์สินทางปัญญา การจัดซื้อจัดจ้างโดยรัฐ การแข่งขันทางการค้าแรงงาน สิ่งแวดล้อม รัฐวิสาหกิจ พาณิชย์อิเล็กทรอนิกส์

1.2 การวิจัยนี้ เป็นการศึกษาเพื่อเสนอแนะแนวทางการจัดทำเอฟทีเอของไทยในบริบทโลกใหม่ ที่จะนำไทยสู่การเป็นศูนย์กลางการค้าและการลงทุนในภูมิภาค

2. ขอบเขตด้านประชากร

ประชากรที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ ได้แก่ ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่เกี่ยวข้องทั้งผู้แทนจากหน่วยงานภาครัฐ ได้แก่ กระทรวงการคลัง กระทรวงเกษตรและสหกรณ์กระทรวงอุตสาหกรรม ธนาคารแห่งประเทศไทยสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการลงทุน และสำนักงานคณะกรรมการนโยบายเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก ผู้แทนภาคเอกชน ได้แก่ สภาหอการค้าแห่งประเทศไทยและสภาอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย นักวิชาการ เกษตรกร และภาคประชาสังคม โดยกลุ่มตัวอย่างรวมแล้ว 13 คน

3. ขอบเขตด้านพื้นที่

การวิจัยนี้จะเน้นการสำรวจความเห็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่อยู่ในพื้นที่ประเทศไทย
ทั้งในกรุงเทพฯ และต่างจังหวัด โดยเฉพาะการสัมภาษณ์เกษตรกรจะเป็นผู้ที่อยู่ในพื้นที่ต่างจังหวัด

4. ขอบเขตด้านระยะเวลา

ระยะเวลาในการวิจัย ตั้งแต่เดือนพฤศจิกายน 2564 ถึง เดือนพฤษภาคม 2565

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ร่วมกับใช้การวิจัยเชิงพรรณนา (Descriptive Research) โดยมีการดำเนินการ ดังนี้

1. การรวบรวมข้อมูล

1.1 ข้อมูลปฐมภูมิ ดำเนินการโดยการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้มีส่วนได้เสียที่เกี่ยวข้องของไทย ทั้งหน่วยงานภาครัฐ เอกชน นักวิชาการ เกษตรกร และภาคประชาสังคม จากกลุ่มตัวอย่างรวมแล้ว 13 คน

1.2 ข้อมูลทุติยภูมิ ดำเนินการโดยการศึกษาจากตำรา ผลการศึกษาวิจัย และเอกสารต่าง ๆ โดยเฉพาะงานศึกษาวิจัยที่รวบรวมข้อมูล และรูปแบบการจัดทำเอฟทีเอของประเทศพัฒนาแล้วในปัจจุบัน และงานศึกษาวิจัยที่เกี่ยวกับผลกระทบจากการจัดทำความตกลงการค้าเสรีของไทยและคู่เจรจาสำคัญ

2. การวิเคราะห์ข้อมูล

ดำเนินการโดยใช้การวิเคราะห์เนื้อหา การวิเคราะห์เปรียบเทียบ และสังเคราะห์ข้อมูลทฤษฎี และหลักการต่าง ๆ

3. การนำเสนอข้อมูล

นำเสนอข้อมูลแบบรายงานวิจัยเชิงพรรณนา นำเสนอแนวทางที่ได้จากการวิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูลที่รวบรวมได้ในการทำวิจัย

ประโยชน์จากการวิจัย

1. ทราบรูปแบบของเอฟทีเอในบริบทโลกใหม่ โดยเฉพาะเอฟทีเอที่ประเทศพัฒนาแล้วทำกับประเทศคู่ค้าในอาเซียน ตลอดจนความสอดคล้องกับมาตรฐานระหว่างประเทศ และหลักการค้าระหว่างประเทศ

2. ทราบความพร้อม หรือไม่พร้อมของไทย ประโยชน์และผลกระทบที่ไทยจะได้รับ ตลอดจนความเห็น และท่าทีของผู้เกี่ยวข้องของไทย ต่อการจัดทำเอฟทีเอของไทยในบริบทโลกใหม่

3. ผลการวิจัยจะทำให้หน่วยงานด้านการเจรจาการค้าระหว่างประเทศของไทยมีแนวทางในการจัดทำเอฟทีเอฉบับใหม่ ๆ ของไทยในบริบทโลกยุคใหม่ที่จะนำไทยสู่การเป็นศูนย์กลางการค้าและการลงทุนในภูมิภาค

4. เพื่อเป็นประโยชน์ทางวิชาการแก่ผู้วิจัย และผู้สนใจนำไปใช้ในงานที่เกี่ยวข้อง

การทบทวนวรรณกรรม

การค้าระหว่างประเทศ (International Trade) หมายถึง การซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้า หรือบริการระหว่างบุคคลซึ่งอยู่กันคนละประเทศ (กำชัย จงจรพันธ์, 2555 : 35-36) โดยทั่วไปแล้วแต่ละประเทศจะมีฐานะเป็นทั้งผู้นำสินค้าเข้าและผู้ส่งสินค้าออก ซึ่งการค้าระหว่างประเทศเป็นกิจกรรมที่สำคัญต่อเศรษฐกิจของประเทศ เพราะปริมาณการนำเข้าหรือส่งออกซึ่งสินค้าของประเทศหนึ่งบ่งบอกถึงความมั่นคงและมั่งคั่งทางเศรษฐกิจของประเทศนั้น

รูปแบบและลักษณะการค้าระหว่างประเทศได้รับแนวความคิดมาจากนักเศรษฐศาสตร์ในแต่ละยุคสมัย นับตั้งแต่ลัทธิพาณิชยนิยม ทฤษฎีคลาสสิก ทฤษฎีนีโอคลาสสิก และวิวัฒนาการต่อมาจนเป็นทฤษฎีสมัยใหม่ซึ่งหลายทฤษฎีพยายามอธิบายกิจกรรมเกี่ยวกับการค้า การแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการระหว่างประเทศ รวมถึงการที่ประเทศหนึ่ง ๆ ไม่ผลิตสินค้าและบริการทุกชนิดด้วยตนเอง โดยทฤษฎีการได้เปรียบโดยเปรียบเทียบ เป็นรากฐานที่ก่อให้เกิดแนวคิดนโยบายการค้าเสรี (Free Trade Policy) เนื่องจากทฤษฎีนี้สนับสนุนให้แต่ละประเทศมุ่งผลิตสินค้าที่ตนมีประสิทธิภาพในการผลิตสูง ภายใต้ต้นทุนที่ต่ำ ซึ่งเป็นไปตามหลักการแบ่งงานกันทำ และมุ่งเน้นการขจัดอุปสรรคข้อบังคับต่าง ๆ ที่กีดกันการค้าระหว่างประเทศผ่านข้อตกลงต่าง ๆ เช่น การไม่เก็บภาษีคุ้มกัน (Protective Duty), การเก็บภาษีอัตราเดียวจากทุกประเทศ โดยไม่มีการกีดกันสินค้าหรือให้สิทธิพิเศษแก่ประเทศใดประเทศหนึ่ง รวมถึงการไม่มีข้อจำกัดทางการค้า (Trade Restriction) อันจะเป็นอุปสรรคต่อการค้าระหว่างประเทศ (ศิลป์ชัย สีมาวงศ์อนันต์, 2557 : 12)

การเปิดเสรีทางการค้า (บุญชัย จรัสแสงสมบูรณ์, 2561: 18-19) โดยทั่วไปมี 4 รูปแบบ คือ

1. ระดับฝ่ายเดียว (Unilateral Trade Liberalization) เป็นนโยบายของรัฐที่ดำเนินการโดยไม่มีเงื่อนไขใด ๆ กับประเทศอื่น ๆ โดยรัฐอาจเปิดเสรีกับสินค้าประเภทต่าง ๆ ตามสถานการณ์ของประเทศเพื่อปฏิรูปโครงสร้างเศรษฐกิจ และเพิ่มผลความสามารถให้แก่ผู้ผลิตในประเทศในการแข่งขันกับต่างประเทศ รวมถึงใช้ทรัพยากรในการผลิตอย่างเหมาะสมมากกว่าการพึ่งภาษีหรือสิทธิประโยชน์ที่รัฐอำนวยความสะดวกให้โดยเฉพาะ

2. ระดับทวิภาคี (Bilateral Trade Liberalization) เป็นข้อตกลงร่วมกันระหว่างคู่สัญญาทั้งสองประเทศที่จะผ่อนคลายข้อจำกัดทางการค้า ทั้งในรูปของภาษีศุลกากรภายใต้กรอบเดียวกัน โดยประเทศอื่น ๆ จะไม่ได้รับสิทธินี้ด้วย การเปิดเสรีทางการค้าประเภทนี้เดิมไม่แพร่หลายมากนัก แต่ในปัจจุบันได้รับความนิยมความสนใจมากขึ้น

3. ระดับภูมิภาค (Regional Trade Liberalization) เป็นการเปิดเสรีทางการค้าของกลุ่มประเทศที่มักอยู่ในภูมิภาคเดียวกัน แม้จะไม่อยู่ในอาณาจักรที่ติดต่อกัน แนวทางนี้เกิดขึ้นก่อนจัดตั้งความตกลงทั่วไปว่าด้วยภาษีศุลกากรและการค้า (General Agreement on Tariffs and Trade: GATT) และมิได้เป็นอุปสรรคต่อการดำเนินการของ GATT จึงกำหนดให้เป็นข้อยกเว้นตามมาตราที่ 24 ของบทบัญญัติ GATT อย่างไรก็ตาม การเปิดเสรีทางการค้าของกลุ่มประเทศอาจส่งผลเสียต่อประเทศนอกกลุ่ม รวมถึงอาจถูกนำมาใช้เพื่อการกีดกันประเทศคู่แข่งมิให้เข้าสู่ตลาดของตนโดยง่าย

4. ระดับพหุภาคี (Multilateral Trade Liberalization) เป็นการเปิดเสรีทางการค้าให้แก่ประเทศเกือบทั่วโลก เข้าสู่ข้อตกลงหรือกรอบการค้าเสรีเดียวกัน ซึ่งเป็นการเปิดเสรีตามบทบัญญัติของ GATT ที่ต่อมาพัฒนาเป็นองค์การการค้าโลก (World Trade Organization: WTO) จัดเป็นแนวทางที่ดีที่สุด เนื่องจากทำให้ทุกประเทศได้รับประโยชน์จากการเปิดเสรีทางการค้าอย่างเต็มที่โดยไม่มีการกีดกั้นประเทศที่อยู่นอกข้อตกลง สอดคล้องตามหลักประชาธิปไตย และช่วยให้เปิดเสรีทางการค้าดำเนินการบนพื้นฐานของระเบียบกติกาที่ชัดเจนมากกว่าการต่อรองทางการค้าโดยลำพัง

ทั้งนี้ เนื่องจากการเจรจาเพื่อเปิดเสรีเพิ่มเติม และกำหนดกฎกติกาใหม่ ๆ เพื่อรองรับวิวัฒนาการทางการค้าที่เปลี่ยนไปของ WTO เป็นไปอย่างล่าช้า ไม่สามารถคืบหน้าบรรลุความสำเร็จได้ตามเป้าหมาย เพราะมีประเทศที่ร่วมเจรจาจำนวนมาก ทำให้ปัจจุบันประเทศต่าง ๆ จึงหันมามุ่งจัดทำเอฟทีเอแบบทวิภาคี (สองฝ่าย) หรือภูมิภาคมากขึ้น

การจัดทำความตกลงการค้าเสรี (Free Trade Agreement: FTA-เอฟทีเอ) คือ การเจรจาจัดทำความตกลงทางการค้าระหว่าง 2 ประเทศ (ทวิภาคี) ระหว่าง 2 ประเทศขึ้นไป (พหุภาคี) หรือระหว่างประเทศในกลุ่มภูมิภาค (Regional Integration) เพื่อลดอุปสรรคทางการค้าระหว่างกันให้มากที่สุดให้เหลือน้อยที่สุด ทั้งในส่วนของที่เป็นภาษีศุลกากร และไม่ใช่ภาษีศุลกากร โดยการจัดทำความตกลงการค้าเสรีนี้ จะเป็นรูปแบบหนึ่งของการรวมกลุ่มทางเศรษฐกิจ (Economic Integration) ซึ่งช่วยให้เกิดความแข็งแกร่งทางเศรษฐกิจของประเทศคู่ค้า (Universitat de Lleida, 2021) ส่งเสริมความร่วมมือในด้านต่าง ๆ ที่จะช่วยขยายตลาด ขยายปริมาณการค้า เพิ่มผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ และสร้างอำนาจต่อรองทางการค้ากับประเทศนอกกลุ่ม ทั้งนี้ ประเทศที่อยู่ในกลุ่มความตกลงยังสามารถที่จะกำหนดนโยบายทางการค้าอย่างอิสระกับประเทศอื่น ๆ ที่อยู่นอกกลุ่มการจัดทำความตกลง (Holden, 2003)

ในการจัดทำหนังสือสัญญาหรือความตกลงการค้าเสรีทุก ๆ ฉบับนั้น จะต้องมีขั้นตอนหรือกระบวนการที่สำคัญที่สุดคือ การเจรจา โดยจะแบ่งเป็น 1. การเจรจาในตัวข้อบท (Text) และ 2. การเจรจาข้อผูกพัน เช่น การลดอัตราภาษีศุลกากร หรือการเข้าสู่ตลาด โดยขั้นตอนการเจรจาจัดเป็นขั้นตอน ที่เปิดโอกาสให้ประเทศภาคีเจรจาต่อรองและตกลงกันในเรื่องที่เห็นว่าจะเกิดประโยชน์แก่ประเทศ หรือจะยอมเสียประโยชน์บางประการเพื่อให้ได้รับประโยชน์ที่เห็นว่าสำคัญกว่าแก่ประเทศ โดยภายหลังจากการสิ้นสุดการเจรจาแล้ว ประเทศภาคีจะต้องมีการดำเนินกระบวนการภายใน เพื่อให้ความตกลงดังกล่าวมีผลผูกพันกับประเทศตนต่อไป (บุญชัย จรัสแสงสมบูรณ์, 2561 : 19)

อย่างไรก็ดี การเจรจาจัดทำเอฟทีเอยุคใหม่ ๆ โดยเฉพาะที่มีประเทศพัฒนาแล้วเข้าร่วมได้มีการขยายขอบเขตครอบคลุมประเด็นที่นอกเหนือจากการค้าสินค้า และมุ่งเน้นกำหนดกฎเกณฑ์ทางการค้าที่มีมาตรฐานสูง อาทิ เรื่องมาตรฐานแรงงาน การยกระดับความคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญา การจัดซื้อจัดจ้างโดยรัฐ นโยบายการแข่งขัน พาณิชย์อิเล็กทรอนิกส์และสิ่งแวดล้อม เป็นต้น

สำหรับประโยชน์และผลกระทบของการทำเอฟทีเอในภาพรวมแล้วการทำเอฟทีเอมีทั้งผลดีและผลกระทบ แต่คู่เจรจาได้พยายามศึกษารวบรวมข้อมูล และเจรจาเพื่อให้ต่างฝ่ายต่างพอใจได้รับผลประโยชน์มากที่สุด หรือได้รับผลกระทบน้อยที่สุด อย่างไรก็ตาม สภาพแวดล้อมเฉพาะและสภาพแวดล้อมทั่วไปของคู่เจรจาจะแตกต่างกันไป ในแต่ละเอฟทีเอหากจะวิเคราะห์แต่ละด้านของแต่ละเอฟทีเอจะมีบางกลุ่มอุตสาหกรรม บางกลุ่มสินค้าได้ประโยชน์ บางกลุ่มสินค้าไม่ได้รับผลกระทบ สำหรับกลุ่มสินค้าที่ได้รับผลกระทบ การเจรจาก็สามารถยืดเวลาในการลดหรือยกเว้นภาษีออกไปจนกว่าภาคการผลิตจะสามารถปรับตัวได้ หรือภาครัฐจะเข้ามาช่วยเหลือ เยียวยา ชดเชยผลกระทบเหล่านั้นในภาพรวม

ดังนั้น การศึกษาเรื่อง แนวทางการจัดทำเอฟทีเอเพื่อนำไทยสู่การเป็นศูนย์กลางการค้าการลงทุนของภูมิภาค จึงมีความจำเป็น เพื่อเสนอแนวทางในการจัดทำเอฟทีเอฉบับใหม่ ๆ ที่จะช่วยขยายโอกาสทางการตลาดและการค้า สร้างความเชื่อมั่นแก่นักลงทุน และนำไทยสู่การเป็นศูนย์กลางการค้าและการลงทุนในภูมิภาค โดยคำนึงถึงประโยชน์สูงสุดที่ประเทศจะได้รับ สร้างภูมิคุ้มกันให้ไทย ตลอดจนแก้ปัญหาข้อกังวล และบรรเทาผลกระทบที่คาดว่าจะเกิดขึ้น

กรอบแนวคิดในการวิจัย

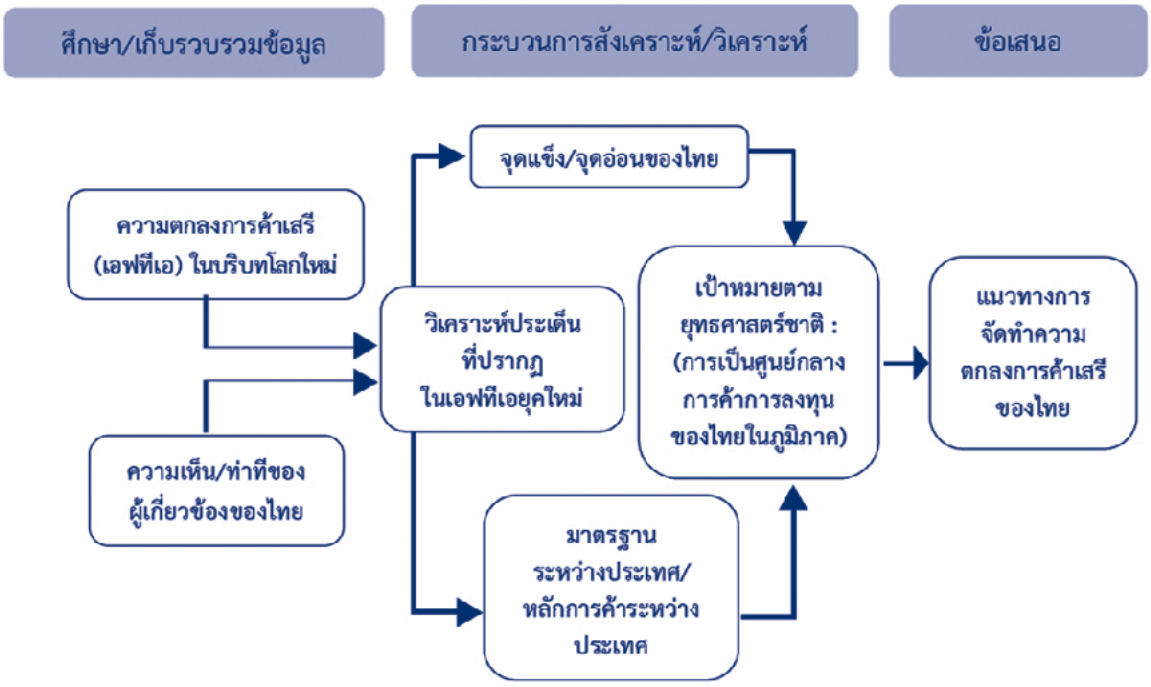

ผลการวิจัย

จากการศึกษาวิจัยพบว่า เอฟทีเอเป็นหนึ่งในปัจจัยสำคัญที่จะช่วยนำไทยไปสู่การเป็นศูนย์กลางการค้าการลงทุนในภูมิภาคตามเป้าหมายที่ยุทธศาสตร์ชาติกำหนด เนื่องจากจะช่วยเพิ่มความน่าสนใจของไทยในการดึงดูดการลงทุนจากต่างชาติ โดยเฉพาะในเรื่องการสร้างแต้มต่อทางภาษีการลดอุปสรรคทางการค้าที่มิใช่ภาษี รวมถึงการค้าบริการ และการลงทุนในตลาดคู่เอฟทีเอ ตลอดจนการเชื่อมโยงการผลิตสินค้าและบริการของไทยเข้ากับห่วงโซ่มูลค่าโลก โดยการจัดทำเอฟทีเอในบริบทโลกใหม่ ซึ่งเป็นทิศทางของการจัดทำเอฟทีเอของประเทศพัฒนาแล้ว ได้แก่ สหภาพยุโรป แคนาดา สหราชอาณาจักร และสมาคมการค้าเสรีแห่งยุโรป (เอฟต้า) จะเป็นเอฟทีเอที่มีมาตรฐานสูงและมีระดับการเปิดเสรีที่มากขึ้น รวมถึงการกำหนดกฎเกณฑ์ทางการค้าให้มีมาตรฐานสูงกว่าความตกลงในองค์การการค้าโลก และครอบคลุมประเด็นต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการค้าในทุกมิติ เช่น การเปิดเสรีการค้าสินค้า การเปิดเสรีการค้าบริการและการลงทุน การคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญา การจัดซื้อจัดจ้างโดยรัฐ การแข่งขันทางการค้า การคุ้มครองสิทธิแรงงาน การคุ้มครองสิ่งแวดล้อม รัฐวิสาหกิจ พาณิชย์อิเล็กทรอนิกส์ เป็นต้น ดังนั้น ประเทศกำลังพัฒนาที่ต้องการทำเอฟทีเอกับประเทศพัฒนาแล้วเหล่านี้ต้องปรับตัว และยอมรับมาตรฐานที่สูงขึ้นด้วย

อย่างไรก็ดี การจัดทำเอฟทีเอในบริบทโลกใหม่ยังคงเป็นความท้าทายของไทยซึ่งมีการศึกษาผลกระทบจากการจัดทำเอฟทีเอของไทยที่มีต่อสาขาเกษตร ภายใต้การสนับสนุนของสำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ จากสถาบันวิจัยและให้คำปรึกษาแห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (2550) พบว่า ผลประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับอาจสูงเกินจริงเนื่องจากข้อเท็จจริงสินค้าออกของไทย ยังต้องเผชิญกับมาตรการปกป้องที่ไม่ใช่ภาษี เช่น ภาษีท้องถิ่น มาตรการสุขอนามัย หรือการปฏิบัติให้เป็นไปตามกฎแหล่งกำเนิดสินค้า ประโยชน์ที่ได้จากการขยายปริมาณการผลิตอยู่บนสมมุติฐานที่ว่าเกษตรกรผู้ผลิต

สามารถขยับขยายการผลิตได้ ผลเสียจากการทำเอฟทีเอ คือ จะมีภาคการผลิตบางส่วนที่ได้รับผลกระทบโดยตรง เนื่องจากไม่สามารถแข่งขันในด้านราคา ทำให้ต้องเปลี่ยนอาชีพไปทำการเกษตรด้านอื่น ๆ หรืออาจกลายเป็นผู้ว่างงานชั่วคราว นอกจากนั้น สินค้าเกษตรของไทยยังเจออมาตรการกีดกันทางการค้าที่ไม่ใช่ภาษีหลาย ๆ ด้านเนื่องจากมีประเด็นที่ไทยอาจจะยังมีข้อจำกัดและมีความอ่อนไหว โดยกฎระเบียบปัจจุบันของไทยอาจจะยังไม่เข้มงวด และไม่ได้มีมาตรฐานสูงเทียบเท่ากับของประเทศพัฒนาแล้ว เช่น การเปิดตลาดการค้าสินค้าในระดับสูง การปรับกฎระเบียบภายในประเทศให้มีความทันสมัย การเปิดตลาดการค้าบริการและการลงทุนในระดับที่เกินกว่าขอบเขตของกฎหมายไทยในปัจจุบัน การคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาด้านยาและเวชภัณฑ์ การเปิดตลาดจัดซื้อจัดจ้างโดยรัฐ การคุ้มครองสิทธิแรงงาน โดยการให้สัตยาบันอนุสัญญาหลักด้านแรงงานขององค์การแรงงานระหว่างประเทศ (ILO) อีกทั้งปัญหาและข้อจำกัดของไทย อาทิ ความพร้อมของภาครัฐการปรับตัวของภาคเอกชนความแตกต่างของระดับการพัฒนาของภาคเอกชนไทย ตลอดจนทัศนคติที่ไม่พร้อมต่อการเปลี่ยนแปลง และปฏิเสธที่จะปรับตัวไปในแนวทางเดียวกันกับกระแสโลกที่เปลี่ยนแปลงไป โดยสิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่ไทยจะต้องเผชิญและก้าวข้ามไปให้ได้ อย่างไรก็ดี หากมองในอีกมุมหนึ่ง สิ่งเหล่านี้จะเป็นเครื่องมือที่ช่วยผลักดันให้ไทยได้ปรับปรุง/แก้ไขกฎระเบียบในด้านต่าง ๆ และยกระดับมาตรฐานสินค้าและบริการ รวมทั้งการลงทุนให้เป็นมาตรฐานที่สูงขึ้น และเป็นที่ยอมรับในระดับสากล

ทั้งนี้ ผู้วิจัยได้เสนอแนวทางการจัดทำเอฟทีเอของไทยในบริบทโลกใหม่ในภาพรวม ดังนี้

1. ไทยต้องเตรียมความพร้อมทั้งในส่วนการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานที่จำเป็น การเสริมสร้างองค์ความรู้ และปรับปรุงกฎหมาย กฎระเบียบที่เกี่ยวข้อง เพื่อที่จะได้มีความยืดหยุ่นในการเจรจาต่อรองในระหว่างการเจรจาจัดทำเอฟทีเอ

2. หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการกำกับดูแลการค้าสินค้าและบริการ ตลอดจนการประกอบธุรกิจ ต้องเตรียมกลไกช่วยเหลือเยียวยาผู้ที่ได้รับผลกระทบจากการเจรจาเอฟทีเอ เช่น การจัดตั้งกองทุนเอฟทีเอ ตลอดจนการใช้มาตรการปกป้องเพื่อดูแลผู้ประกอบการภายในประเทศ เมื่อเกิดปัญหาและพบว่าสินค้านำเข้าทะลักเข้ามาในประเทศมากจนเกิดความเสียหายกับอุตสาหกรรมในประเทศเมื่อมีการทำเอฟทีเอ

3. ในส่วนสินค้า บริการ และการลงทุนที่ไทยมีศักยภาพก็จะต้องให้ข้อมูล สื่อสารไปยังภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้ไทยสามารถแสวงประโยชน์จากเอฟทีเอที่จัดทำให้ได้มากที่สุด เช่น เตรียมความพร้อมที่จะขยายโอกาสการส่งออก การดึงดูดการลงทุนจากต่างประเทศ เป็นต้น

4. การแสวงประโยชน์โดยเปิดโอกาสให้ต่างชาติหรือคู่เอฟทีเอเข้ามาให้บริการ หรือลงทุนในสาขาที่ไทยขาดแคลน และสนับสนุนห่วงโซ่อุปทานของอุตสาหกรรมในประเทศ เพื่อให้ได้รับการถ่ายทอดเทคโนโลยีและนวัตกรรม นำไปสู่การพัฒนาอุตสาหกรรมดังกล่าวของไทย

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1.1 รัฐควรกำหนดแผนยุทธศาสตร์ทั้งเชิงรุกและเชิงรับ ในการเจรจาจัดทำเอฟทีเอฉบับใหม่ ๆ ของไทยอย่างเป็นระบบ พร้อมสื่อสารให้สาธารณชนรับรู้ถึงประโยชน์ ผลกระทบ และความเคลื่อนไหวในการจัดทำเอฟทีเอในกรอบต่าง ๆ เพื่อสร้างความเข้าใจและลดแรงต่อต้านแต่สามารถร่วมกันทำงานในทิศทางที่จะเกิดประโยชน์สูงสุดของประเทศ

1.2 รัฐควรให้ความสำคัญกับการปรับปรุงแก้ไขกฎหมายให้ทันสมัยสามารถตอบสนองประโยชน์ในภาพรวมประเทศ และเป็นไปในแนวทางปกป้อง ดูแลให้การช่วยเหลือธุรกิจไทยอย่างเหมาะสม

1.3 หน่วยงานที่เกี่ยวข้องต้องให้ความสำคัญกับการเข้าร่วมเจรจากำหนดกฎเกณฑ์ กติกา มาตรฐานระหว่างประเทศในเวทีระหว่างประเทศต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้กฎเกณฑ์ กติกา และมาตรฐานระหว่างประเทศอยู่ในระดับที่ไทยสามารถปฏิบัติได้ หากถูกนำมาเป็นข้ออ้างอิงทางการค้า

1.4 รัฐต้องวางแผนพัฒนาทรัพยากรบุคคล (คน) ให้มีประสิทธิภาพ โดยเน้นพัฒนาตั้งแต่วัยเยาว์ เสริมสร้างความรู้ และทักษะที่จำเป็นต่อการพัฒนาประเทศในอนาคต

ตลอดจนการปฏิรูปโครงสร้างพื้นฐานในทุกด้าน เพื่อรองรับการเป็นศูนย์กลางการค้าการลงทุนในภูมิภาค

2. ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ

2.1 หน่วยงานที่เกี่ยวข้องจำเป็นต้องศึกษาวิจัยผลประโยชน์และประเมินผลกระทบ ของการจัดทำเอฟทีเอในบริบทโลกใหม่ในเชิงลึก และการวัดผลอย่างชัดเจน รวมทั้งต้องมีมาตรการรองรับและเยียวยาผลกระทบ ก่อนการพิจารณาตัดสินใจให้ไทยเข้าสู่การเจรจาจัดทำเอฟทีเอในบริบทโลกใหม่

2.2 ปรับปรุงการบูรณาการทำงานระหว่างหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคส่วนอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องเพื่อให้เกิดกระบวนการมีส่วนร่วม และกำหนดท่าทีการเจรจาจัดทำเอฟทีเอของไทย เพื่อรักษาผลประโยชน์ของประเทศสูงสุด

2.3 ควรพัฒนากลไกหน่วยงานข้อกลาง หรือหน่วยงานที่สามารถเป็นตัวเชื่อมระดับนโยบาย และระดับปฏิบัติงานกับระดับฐานราก ซึ่งรวมไปถึงกลุ่มเกษตรกร ผู้ประกอบการขนาดเล็ก ขนาดย่อย และภาคประชาชนให้สามารถเข้าถึงข้อมูลการจัดทำเอฟทีเอ ประโยชน์ และผลกระทบของเอฟทีเอที่เกิดขึ้น เพื่อให้การสื่อสารจากระดับนโยบายไปสู่ระดับการปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ ถูกต้อง โปร่งใส และชัดเจน เพื่อให้เกิดผลประโยชน์สูงสุดต่อประเทศ

2.4 ควรดำเนินการเพื่อเตรียมความพร้อม สร้างความตระหนักรู้ ความเข้าใจ ให้กับผู้มีส่วนได้เสียทั้งก่อนระหว่าง และหลังเจรจาจัดทำเอฟทีเอในกรอบต่าง ๆ

2.5 ควรปรับปรุงระบบการทำงานของหน่วยงานให้บริการของภาครัฐให้มีความรวดเร็วและมีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะเรื่องการลดขั้นตอนการทำงานและระยะเวลาการปฏิบัติงาน เพื่อตอบสนองความต้องการของประชาชน/ผู้ประกอบการได้อย่างรวดเร็ว

2.6 ในส่วนของภาคเอกชน ต้องเตรียมพร้อมเพื่อการปรับตัวรองรับเอฟทีเอ เช่น การพัฒนาสินค้าและบริการของไทย ให้มีศักยภาพในการแข่งขัน สอดคล้องกับมาตรฐานสากลและเพื่อให้ธุรกิจไทยสามารถเชื่อมโยงเป็นส่วนหนึ่งของห่วงโซ่มูลค่าโลก

3. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

3.1 หน่วยงานที่รับผิดชอบในประเด็นย่อยต่าง ๆ ของการเจรจาเอฟทีเอ ควรนำประเด็นที่ประเทศพัฒนาแล้วผลักดันในการเจรจาเอฟทีเอ ตลอดจนปัญหาข้อจำกัดของไทย และข้อเสนอแนะจากการวิจัยครั้งนี้ ไปศึกษาวิจัยต่อในรายละเอียด เพื่อจัดทำข้อเสนอแนะแนวทางการเจรจาของไทยในประเด็นย่อยนั้น ๆ

3.2 หน่วยงานที่รับผิดชอบด้านการเจรจา ควรหารือกับหน่วยงานด้านการส่งเสริมการลงทุน หน่วยงานด้านการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน หรือปัจจัยสำคัญที่จะเอื้อต่อการนำไทยไปสู่การเป็นศูนย์กลางการค้าการลงทุนในภูมิภาคตามยุทธศาสตร์ชาติ เพื่อทำการวิจัยเพิ่มเติมในส่วนที่จะสามารถช่วยเสริม หรือนำไทย ไปสู่เป้าหมายการเป็นศูนย์กลางการค้าการลงทุนของไทยในภูมิภาคตามที่กำหนดไว้ในยุทธศาสตร์ชาติ

บรรณานุกรม

กำชัย จงจักรพันธ์. “กฎหมายการค้าระหว่างประเทศ”. กรุงเทพมหานคร:โครงการตำราและเอกสารประกอบการสอน คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. 2555.

สถาบันวิจัยและให้คำปรึกษาแห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. “โครงการศึกษาผลกระทบจากการจัดทำเอฟทีเอของไทยที่มีต่อสาขาเกษตร”, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2550.

บุญชัย จรัสแสงสมบูรณ์. “แนวทางการสร้างความร่วมมือทางการเงินภายใต้แนวคิดริเริ่มหนึ่งแถบหนึ่งเส้นทาง (Belt and Road Initiative) กับความมั่นคงทางเศรษฐกิจของไทย”. 2561.

ศิลป์ชัย สีมาวงศ์อนันต์. (2557).กลยุทธ์การตลาดต่างประเทศ ธุรกิจผลิตและติดตั้งระบบขนถ่ายวัสดุและจัดเก็บสินค้าเพื่อรองรับประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน: กรณีศึกษาสาธารณรัฐแห่งสหภาพเมียนมา.เอกสารวิจัยหลักสูตรบริหารธุรกิจมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยเนชั่น.

Holden, Michael. (2003). Stages of Economic Integration: From Autarky to Economic Union. Publications. Retrieved November 12, 2021, from https://publications.gc.ca/Collection-R/LoPBdP/inbrief/prb0249-e.htm.

Universitat de Lleida.(2021). Types of Economic Integration. Retrieved November 10, 2021, from http://www.learneurope.eu/index.php?cID=306.